

Nova krajnska in Breznikova stoletna pratika

BLANKA BOŠNJAK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI 2000 Maribor, blanka.bosnjak@um.si

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review article

Začetki prve slovenske pratike, ki je izhajala periodično, segajo vsaj v leto 1725, ko je ljubljanski tiskar Janez Jurij Mayr založil in natisnil *Novo krajnsko pratiko* za leto 1726, prva ohranjena pa je iz leta 1741. Zahtevnejša, obsežnejša in vsebinsko bogatejša slovenska pratika na prelomu stoletij je bila *Večna pratika od gospodarstva* Antona Breznika, ki je prvič izšla leta 1789 (zatem še v več izdajah) in velja za prvo pravo gospodarsko pratiko v slovenskem jeziku.

The beginnings of the first Slovene almanac published periodically dates back at least to 1725, when the Ljubljana printer Janez Jurij Mayr published and printed the *Nova krajnska pratika* for 1726, while the first preserved copy dates back to 1741. The more demanding, extensive and richer Slovene almanac at the turn of the century was *Večna pratika gospodarstva* by Anton Breznik, which was first published in 1789 (then in several editions) and is considered the first true economic almanac in the Slovene language.

Ključne besede: pratika, Nova krajnska pratika, stoletna pratika, Večna pratika od gospodarstva

Key words: almanac, Nova krajnska pratika, stoletna pratika, Večna pratika od gospodarstva

Uvod¹

Pratike in koledarji, tako vsakoletni kot stoletni, so bili med ljudmi zelo priljubljeni, v mnogih slovenskih domovih pa je bila pratika tudi edina knjiga, zato je imela pomembno vlogo pri izobraževanju: iz njih so se učili brati, pisati in računati, v kasnejših in poljudnostrokovno obsežnejših pratikah so se seznanjali tudi s kmetijstvom in drugimi gospodarskimi panogami, z zdravstvenimi nasveti ipd. Z začetki Trubarjevega prevajanja Svetega pisma je povezan prvi slovenski tiskani koledar, ki je izšel dvakrat, v letih 1557 in 1582. *Ta slovenski koledar kir vselej*

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

*terpi*² je Trubar leta 1557 priložil k prvemu delu prevoda Nove zaveze (*Ta prvi deil tiga Noviga testamenta*) (Vinkler 2012).³ Ponovno je koledar izšel nekoliko spremenjen še leta 1582, ko je Trubar prevedel celotno Novo zavezo (*Ta celi novi testament*). Dodani koledar *Ta slovenski kolendar kir vselej terpi* se v knjižnem bloku nahaja za Trubarjevim prevodom prvega dela Nove zaveze in pred njegovim prevodom drugega dela Nove zaveze. Jože Stabej v članku *Od kdaj in od kod imamo slovensko kmečko pratiko* (1961) piše o Trubarjevih prizadevanjih in tudi prizadevanjih drugih slovenskih protestantov, da bi se tedaj Slovenci naučili predvsem brati, za kar so bili najpripravnejši prav koledarji in pratike:

./../ Trubar in drugi slovenski protestantski pisci z neutrudnim prizadevanjem, da bi se z razširjanjem slovenskega tiska naučili Slovenci brati; za to pa ni bilo pripravnejšega in zanesljivejšega sredstva, ko kmečka pratika v domačem jeziku. Bil je tudi Trubar, ki je v Hišni postili (I., 8) zapisal pred letom 1586 besedo pratika in s tem izpričal že dobro poznavanje tega izraza pri Slovencih. Kako zelo se je Trubar zavedal velikega pomena koledarjev in pratik, ki so bile takrat na tujem v bohotnem razcvetu, je pokazal s tem, da je sam Slovincem napisal in izdal *Ta Slovenski kolendar leta 1557 in 1582*. Besedo pratika pa je vknjižil v mnogojezični besednjak *Thesaurus polyglottus* (I., 526, s. v. *Fasti*) leta 1603 prvič H. Megiser, vtem ko je leta 1592 v *Dictionariumu* še nima. (Stabej 1961: 59–60)

Začetek slovenske pratikarske tradicije

Sprva se je na Slovenskem prodajala nemška kmečka pratika, ki je bila natisnjena v Augsburgu,⁴ na Kranjsko pa jo je uvažal ljubljanski knjigovez Adam Skub.⁵ Verjetno pa je bila prodaja pratik zelo donosna, zato so za slovenski trg pripravili tudi slovensko pratiko, ki jo je tiskal ljubljanski tiskar Janez Jurij Mayr, po vsej verjetnosti tudi prvo znano slovensko pratiko za leto 1726,⁶ katere noben izvod

² »Ta slovenski kolendar kir vselei terpi« (Trubar 1557). Poimenovanje koledarjev, ki niso bili pisani le za eno leto, ampak za več desetletij, s pridevki *perpetuum* [Colendarium], *immerwährender* [Kalender], tj. večen, neprenehljiv, vedno trajajoče ali po starem: »kir vselej terpi«, je bilo v srednjem veku nekaj vsakdanjega (Stabej 1986: 46). Benkovič (1895: 59) je menil, da je Trubar svoj koledar posnel po Melanchtonu.

³ »Ta slovenski kolendar kir vselei terpi, inv ena tabla ./../« (Trubar 1582).

⁴ Nemško mesto Augsburg je bilo središče tovrstne knjigotrške dejavnosti, tamkajšnja tiskarska in založniška družina Labhart si je po cesarskem privilegiju (z dne 23. 9. 1689) lastila izključno pravico za prodajo kmečke pratike po »cesarskih deželah« (Reisp 1966: 2–3; Stabej 1961: 63–64).

⁵ Npr. v letu 1716 kar »sto ducatov. Ko si je leta 1706 graški knjigarnar Fr. Jak. Ludwig pridobil privilegij za prodajo kmečkih koledarjev na Štajerskem in Kranjskem, je nastala vrsta sporov« (Reisp 1966: 3).

⁶ »Metelko in ne Erberg je poklonil N. K. P. [Novo krajnsko pratiko] pri prvi omembi za leto 1726 'kot edini izvod v deželi' Deželnemu muzeju v Ljubljani, kjer se je Metelko naselil v začetku leta 1832. ./../ In vendar je Erberg razločno zapisal, da je bilo na naslovni strani N. K. P. za leto 1726 izrecno natisnjeno: *erstlich gedruckt Zu Augsburg*. Torej o prvotisku N. K. P. leta 1725 v Augsburgu ni mogoče dvomiti. ./../ Tako si je torej Augsburg po pravici privzel prvenstvo v tiskanju in izdajanju koledarjev in kmečkih pratik, ker so od tam res prizivirale poznejše kmečke pratike pri več narodih, med njimi tudi pri Slovencih. In samo to, nič drugega, pove in pomeni "erstlich gedruckt zu Augsburg" na naslovni strani N. K. P. za leto 1726, t. j. da so bile prve kmečke pratike, po katerih vzorcu je napravljena tudi N. K. P. za leto 1726, tiskane v Augsburgu« (Stabej 1961: 61–62).

danes ni ohranjen. O tem, kdaj so bile na Kranjskem tiskane prve pratike, piše Stabej, da je Jožef Kalasanc leta 1825 že pisal o *Novi krajnski pratiki* iz leta 1726, ki jo je imel na vpogled, o njeni naslovnici, podal je celo njen opis in nekaj domnev o njej (Stabej 1961: 60):

./../ Jožef Kalasanc Erberg, ko je pisal pozimi leta 1825 v Dolu pri Ljubljani za svojo lastno uporabo nemški Versuch eines Entwurfes zu einer Literar-Geschichte für Crain (še nepreveden in nepriobčen rokopis hrani DAS, št. 138 –I. 5 c). Na str. 285–292 je Erberg med drugim tako modroval: Do zdaj ni bilo veliko preiskanega o začetkih pravih kranjskih koledarjev, ki se jim pravi Pratique, in ki so se ohranile v svoji prav posebni ureditvi, obliki in podobi do sedanjega časa skorajda nespremenjene. Zdi se, da so bile povzete po nekaj v nemški državi navadnih kmečkih koledarjih in da so privzele le deželne posebnosti. Najstarejši kranjski koledar te vrste, ki je bil tu na vpogled, je iz leta 1726; je v bistvu enak sedaj običajnemu po podobi, razdelitvi, jeziku, vendar ima poudarjena znamenja, ki so deloma tu zapisana. Prvi list ima naslov (navajam Erbergov izvorni zapis): Nova / Krainska Pratica / na leitu Iesus Christ. / MDCC. XXVI / In Conformitat der allernädigsten / Kaiserl. Resolution etc. erstlich gedruckt / — Ein / illuminiertes Holzstich / 3 / Bauern vorstelend / — Zu Augsburg verlegt J. G. Mayr. / Einer Löbl. Landschaft in Crain Buchdr. / und Händler. / — Sledi kratek opis pratike, ki da je zelo dobro ohranjena in na prvi pogled tako podobna današnjim [leta 1825], da bi jo človek od teh ne ločil. (Stabej 1961: 60)

Prav tako je nejasno, ali je ta pratika izhajala vsako leto ali v presledkih, saj se je do danes kot najstarejši primer ohranila za leto 1741, po kateri je tudi narejen faksimile iz leta 1966.⁷ Ta izvod pratike pa je tiskal Mayrjev naslednik Adam Friderik Reichard, sicer pa sta ohranjeni še pratiki za leto 1762 in 1768, zatem pa od leta 1771 naprej (Reisp 1966: 4–5).⁸ Zaradi primerjave nekaterih njihovih letnikov so bili pregledani izbrani primerki *Nove krajnske pratike* različnih letnikov, *Nova krajnska pratika* za leto 1772 je npr. drobna knjižica v formatu šestnajsterke, obsega 32 strani; poimenovanje s pridevnikom »nov_a«⁹ se pojavi pri koledarjih in praktikah po gregorijanski koledarski prenovi leta 1582 za razlikovanje od starega julijanskega koledarja. Tako poimenovanje se je lahko uporabilo tudi zaradi želje po čim boljši prodaji¹⁰ (Stabej 1961: 61, Reisp 1966: 9–10), lahko pa pomeni tudi to, kar je že leta 1825 zapisal Kalasanc: »Beseda nova Pratika in pristavljeni izraz erstlich gedruckt [= prvič natisnjeno] lahko prepričujeta, da je to prvi na ta način v kranjskem jeziku natisnjeni koledar« (Stabej 1961: 60).

Opis primerka *Nove krajnske pratike* za leto 1772: na naslovni strani je naslov pratike »NOVA KRAINSKA PRATICA, Na to prestopnu Leitu M. DCC. LXXII«,

⁷ Edini primerek izvornika za leto 1741 je shranjen v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani pod signaturo 2344, ki ga je leta 1740 muzeju podaril neimenovani darovalec, kar dokazuje zabeležka na izvorniku in seznam muzejskih pridobitev (Reisp 1966: 4).

⁸ Ohranjene so v knjižnici Narodnega muzeja ter v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (Reisp 1966: 5). Primerki od leta 1771 so dosegljivi na spletu (prim. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-4XV2R4BQ>).

⁹ »Poleg teh običajnih razlogov za vzdevek nov, nova pa v našem primeru nikakor ni izključeno, nasprotno, je prav verjetno, da si je za leto 1726, ali že prej, N. K. P. pridejala pridevek Nova zato, da se je ločila n. pr. od poprednje Crajsnske Kmetouške Prattice (glej str. 64, Rogerij)« (Stabej 1961: 61).

¹⁰ »Konkurenčni boj je šel celo tako daleč, da je npr. Janez Retzer v Ljubljani za leto 1812 izdal "Narnovski pratiko"« (Reisp 1966: 10).

sledi ilustracija,¹¹ pod njo je naveden založnik »V' Lublani, per Joan Frid. Egerju«; druga stran je razdelek o mrkih (sončnih, luninih) »OD MERKNENIA«, 3. stran ima na vrhu strani zapis »Kader fe fheteje po Gnade polnim Roiftva Jesufa Chriftuſa M.DCC.LXXII.« (n. d. 1772) in dva razdelka za razlago oznak/znakov skozi celotno pratiko (posebej za vreme, tudi kmečka opravila, post ipd., in posebej za nebesna znamenja): »Snaminia tiga Vremena« ter »Ta duanaiſt nebeſhka snaminia«, na spodnjem delu strani pa še simbol za »Sveti ali Sveta. S. Diviza«. Od 4. strani naprej sledi koledarski del in ilustracije za vse mesece, po dve strani za vsakega s poimenovanjem za mesec in število dni v njem na vrhu prve strani vsakega razdelka za mesece: »Proſſéniz ima XXXI. dny.«, »Sizhán ima XXVIII. dny.«, »Sufhéz ima XXXI. dny.«, »Mali travèn ima XXX. d.«, »Veliki travèn ima XXXI. d.«, »Roshnizveit, imá XXX. d.«, »Mali serpán ima XXXI.d.«, »Veliki ferpan ima XXXI. d.«, »Kimoviz imá XXX. dny.«, »Kofapersk ima XXX. dny.«, »Liftovgnui imá XXX. dny.« ter »Grudèn imá XXXI. dny.« (n. d. 1772.). Na straneh 28–31 so navedeni pregovori oz. »Kratke Regulze na Sleidni Mefiz.«, npr. za »Jan. Prosheniz.«: »Svetiga Vincenza Sonze: perneſe obilnu inu dobru Vinze. Kadar bo ob Suetim Pauli lepo vreme: fe dobra letina Sadoby«. Na zadnji 32. strani je zadnji razdelek »Od tih fhtrih letenſkih zhafov«, kjer so navedeni natančni začetki letnih časov z datumom, uro in minuto in s tem povezan nastop nebesnih znamenj ter razmerja med dnevom in nočjo (enakonočje, najdaljši, najkrajši dnevi). Za primerjavo je zanimiv primer *Nove krajnske pratike* za leto 1818, ki prav tako obsega 32 strani; na njeni naslovni strani je naveden naslov in tiskar (»NOVA PRATIKA sa Lejto 1818. Natisnjena v' Lubljani per Joshefu Sassenbergu«), prav tako je vstavljena celostranska ilustracija z motivom treh kmečkih likov. Na 2. strani je razdelek »OD MORKNENJA«, na 3. strani razdelek z vremenskimi znaki/oznakami »Snamina Uremena« in nebesna znamenja »Dvanajſt nebeſhke Snamina«, s 4. stranjo se prične koledarski del (enako kot v izdaji za leto 1772 in prav tako dve strani za vsak mesec), pri čemer so v oklepajih dodana še sodobnejša imena za mesece, npr. »Profénz (Jáner) XXXI. dni«, »Svizhan (Februar) XXVIII. dni«, prav tako v tem letniku ni dodanih ugank. Ob koncu je od 28. do zadnje 32. strani rubrika »Premenenje méfza in ureména«, kar je v primerjavi z letnikom 1772 razlika, kjer so na zadnji strani še posebej navedeni natančni začetki letnih časov; je pa na koncu zadnje strani navedeno: »S. Joshef bo po navadi 19. dan Sufhza prasnuvan«.

Ohranjeni primerki *Novih krajnskih pratik* so si po velikosti, obsegu in vsebini oz. razdelkih zelo podobni, manjše razlike so formalne narave, npr. uporaba rimskih števil za leto na naslovnici v starejših izdajah, bolj pa se razlikujejo v posameznih vsebinskih dodatkih, saj imajo nekatere kasnejše izdaje dodane uganke na prvih straneh razdelkov za vsak mesec posebej (skupaj 12 ugank) in na zadnji strani pratike tudi njihove rešitve. Takšne so nove kranjske pratike vsaj med letoma 1797 in 1815¹² idr., kasneje, vsaj od leta 1818, pa uganke niso več

¹¹ Preprosta tribarvna ilustracija (črno-bela-rdeča) prikazuje tri može s kmečkim orodjem – s koso, z lopato in po vsej verjetnosti s cepcem.

¹² V *Novi krajnski pratiki* za leto 1815 (str. 4) je naslednja uganke za januar: »1. Vſe prebito, vedno fito«, rešitev zanjo je na str. 32 po rubriko »Reſhene Uganke«, in sicer: »fito.« (n. d. 1815).

sestavni del koledarskega dela pratike. Razlikujejo se tudi v naslovu oz. njihovem poimenovanju in pripadajočih podatkih znotraj pratike, če gre za pratike prestopnega leta, npr. pratika za leto 1772, kjer je na naslovni strani to tudi razvidno: »NOVA KRAINSKA PRATICA. Na to preftopnu Leito. M. DCC. LXXII« (n. d.); izjemoma ima pratika za leto 1812 na naslovnici celo poudarjen zapis naslova, da gre za najnovejšo pratiko: »NARNOVSHI PRATIKA Sa preftopnu Lejto 1812«, ki je izšla pri Joannu Rezerju. Nekateri izmed založnikov pratike, ki so razvidni med letoma 1772 in 1818, so: Adam Frid. Reichard, Joan Frid. Eger, Leopold Eger, Ignac Merk, Anton Degotardi, Jožef Sassenberg, Kleinmayer oz. Kleinmajer. Leta 1820 je na pratiki, ki se imenuje »NOVA PRATIKA sa preftopno léto 1820«, spremenjena naslovna ilustracija: namesto treh mož s kmečkim orodjem se pojavi božični motiv treh kraljev in božje družine z novorojenim Jezusom. *Nova krajnska pratika* je izhajala od leta 1726 in vsaj do druge polovice 19. stoletja.

***Večna pratika od gospodarstva* avtorja Antona Breznika**

Naslednja pratika, ki je izšla proti koncu 18. stoletja, vsebinsko bogatejša in tudi veliko obsežnejša od *Nove krajnske pratike*, je *Večna pratika od gospodarstva* avtorja Antona Breznika,¹³ ki je prvič izšla leta 1789, in je prva prava gospodarska pratika v slovenskem jeziku. Njena vsebina je nastala po nemških predlogah, ima predgovor in je razdeljena v tri sklope. V prvem sklopu je predstavljenih sedem planetov, ki v grobem določajo vreme letu, kateremu vladajo, in ta del je napisan po stoletni pratiki Mavricija Knauerja,¹⁴ kot ugotavlja France Kidrič v članku *Anton Breznik in njegova »Pratika«*:

Trije Breznikovi odstavki: »predgovor«, »tabla« in splošni stoletni kažipot po planetih slonijo na Morica Knauerja stoletni praktiki, ki mi je dostopna v knjigi: Allgem. hundertjahriger Kalender, dann Witterungs- und Zeit-Weiser, von 1800–1900 (itd.). /.../ Nedvomno je rabil torej Breznik za predlogo knjigo ali knjige, kjer se je nahajal Knauerjev uvod v stoletno gospodarsko pratiko, seznam letnih razredov po planetih in pa opis 7 letnih razredov. (Kidrič 1924: 115)

V hišni pratiki, ki določa delo za vsak mesec tako na polju kot v hiši, se je Breznik naslanjal na *Allgemeiner oeconomiccher Kalender zur Haus-und*

¹³ Anton Breznik – duhovnik (rojen 14. 6. 1737, Križ, Komenda; umrl 27. 4. 1793, Žalec). Oče Janez Breznik (Wresnik), upravitelj gospostva Križ, mati Elizabeta Breznik (Wresnik) (*Slovenski biografski leksikon*).

»Vezhna pratika od gospodarstva, v' kateri je najti: koku v' saki hischni gospodar Svoje hifhne rezhi s' nuzam obnertni te flabe leta previditi, tem naprei stojezhim nadlugam nasproti priti, inu ta perhodni zhaſs po tih fedem Planetov bode ſoditi mogel.« (Breznik 1895)

V M. Pohlina Kraynski grammatiki (1868) je evidentirana tako: »**Breznik** (Anton), beneficiat cerkve v Žalcu, je pod tiskarski stroj poslal: *Vezhna pratika od gospodarftva*, v' katiri je najtdi, koku be usaki hishni gospodar svoje hishne rezhi s' nuzam obnertni – mogel. V Ljubljani pri Egerju 1789, v osmerki« (Vidmar 2003: 453).

¹⁴ Mavricij ali Moric Knauer (1613–1664) je bil rojen v kraju Weismain na Bavarskem, cistercijan, mdr. prior samostana Langheim leta 1646, 1649 postane njegov opat; v Banbergu mu je bila podeljena čast doktorja bogoslovja, poleg tega se je ukvarjal z naravoslovjem in zvezdoslovjem (Stabej 1986: 35).

Landwirtschaft (Nürnberg 1773) ali pa je rabil močno okrajšano izdajo tega obsežnega dela, medtem ko t. i. priloge in dodatek slonijo na neznani nemški predlogi, kot ugotavlja Kidrič:

Za Breznikova »perloshenja« in »perdavk« ne morem dobiti paralel niti v 5. delu Thomannove prireditve Knauerjeve pratike niti kje drugje, skoraj gotovo pa sloni vsaj v glavnem tudi ta tekst na nemški predlogi. (Kidrič 1924: 115)

Zadnji dve trditvi je Stabej ovrgel z naslednjo domnevo:

Spodbudo za svoje pristavke je lahko Breznik dobil na primer v nemškem Stoletnem kalendarju iz leta 1776 ali 1784, ki sta bila pomnožena že z »bewährten Vieharzneybüchlein« (= preizkušena živinozdravilska knjižica). Nasvete za neka čisto vraževerna in že kar čarodejna zdravilna sredstva pa je Breznik iztaknil bogvekle, a tedaj so bila še zelo »velika moda«. (Stabej 1986: 49)

Breznikova *Večna pratika* je zaradi popularnosti doživela več izdaj oz. natisov – v isti jezikovni reakciji je bila tiskana v Ljubljani, Celju in Mariboru, tako je bila bralcem širše dostopna (Stabej 1986: 46). Ugotovljenih je bilo vsaj sedem natisov: leta 1789 trije v Ljubljani (tiskal jih je Janez Friderik Eger), kar pomeni, da je bila Breznikova *Večna pratika* izredno iskana in prodajana. Četrta izdaja je iz leta 1791 v Celju (tiskal Franc Jožef Jenko), sledita ponovno dve v Ljubljani, in sicer ena leta 1803 (tiskal Andrej Gassler) in leta 1807 (tiskal Janez Retzer). Izdajo iz leta 1803 (posredno tudi njen ponatis iz leta 1807) je priredil in napisal Valentin Vodnik. Sedmo izdajo *Večne pratike* je ok. 1808, saj nima letnice natisa, za bukvarja Jožefa Martina Merzingerja v Mariboru tiskal tamkajšnji tiskar Franz Anton Schütz¹⁵ (Kidrič 1924: 112–116, Stabej 1986: 50–57).

Opis prve izdaje Breznikove *Večne pratike od gospodarstva* iz leta 1789: pratika je že s povednim naslovom in dodatnimi pojasnili njene vsebine na naslovni strani, ki povezuje pratikarske napovedi s sedmimi planeti, nakazala njeno strukturo:

VEZHNA PRATIKA OD GOSPODARSTVA, v' kateri je najti: KOKU V ,SAKI HISHNI gospodar Svoje hiľhne rezi s' nuzam oberniti, te flabe leta previditi, tem naprei stojęzhim nadlugam naľproti priti, inu ta perhodni zhaľs po tih ľędem Planetov bode ľoditi mogel. H' temu je perľstavleno enu tenku PODVUZHENJE, Kar od Męľza do Męľza skus zelu ľętu per enimu hishvanju je potřeľnu ľturiti. (Breznik 1789)

Na naslovni strani sledi še navedba avtorstva, kraja in izdajatelja ter leto: »Vun – danu od ANTONA BRESNIKA, Beneficiata v' Shavzi. V' LUBLANI, Se najdejo per JOAN. FRID. EGERJU 1789« (Breznik 1789).

Na naslednji strani, celotna pratika sicer obsega 93 paginiranih strani, (od 2. do vključno 4. strani) se nahaja »PREDGOVOR«, ki je namenjen hišnemu gospodarju kot priporočilo za branje te pratike, ki bo v pomoč pri kmečkih opravilih, saj so enoletne pratike sicer koristne za vsako leto sproti, za naprej pa ne. Avtor poudari predvsem pomen sedmih planetov (tudi t. i. sedemletje) za vreme (»Saturnus«,

¹⁵ Domneva, da je šlo v Mariboru za natis *Večne pratike* v letu 1808, izvira iz dejstva, »da so v knjigi iste podobe planetov, ki jih ima leta 1807 Christoph von Hellwig's neu bearbeiteter hundertjähriker Hauss = Calender, ki ga je kot peto izdajo natisnil in založil Johann Andreas Kienreich v Gradcu, in si je torej Schütz klišeje izposodil pri njem« (Stabej 1986: 56–57).

»Jupiter«, »Mars«, »Sol«, »Venus«, »Mercurius«, »Luna«),¹⁶ saj ima vsako leto le eden prevladujoč vpliv, oz. so vse ustvarjene stvari ter elementi v njegovi oblasti: »/.../ kaj sa en Planēt visha to Lētu /.../ inu vŕe vftvarjene rezhi, inu Elementi fo v'njegovi oblafiti« (1789: 4). V ta namen je priložena tabela od leta 1787 do 1887, v kateri so zapisani planeti za vsako leto (14-krat po sedem sedemletij), ki bodo imeli vpliv tudi na vreme: »Ozhes tedej vedeti ureme eniga Lēta, toku morefih vēdet, kaj sa en Planet v' temu Lētu je vishar« (Breznik 1789: 3).

Predgovoru sledi napovedana tabela za sto let z zapisanim planetom za vsako leto, ki se v istem vrstnem redu zvrstijo vsakih sedem let: »Ta Tabla kashe, kaj sa eden Planēt vŕaku lētu visha« (Breznik 1789: 5– 6). Od strani 7 do 41 pa sledijo kratki silno preprosti in nestrokovni opisi vseh sedmih planetov, npr. za Saturn piše: »Je med Planetmi ta prvi, inu nar ta viflhi, je erjave, blede farbe, temne luzhi, ta fe nar teshej vidi med drugimi Planetmi« (Breznik 1789: 7); opisan je tudi njihov vpliv na različna področja kmečkenga življenja, kar kaže na veliko mero subjektivnih in vraževernih predstav: koledarska prerokovanja po planetih (Saturnus, Jupiter, Mars, Sol, Venus, Mer-curius, Luna), in sicer pri vsakem planetu po sledečih vidikih: »zelu Letu v'kupaj vseti«, pomlad, poletje, jesen, zima, spomladanska setev, zimska setev, jesenska setev, planeti namreč vplivajo na značaj ljudi, letne čase, na setev in žetev, gojenje posameznih pridelkov (npr. sadje, hmelj, vino), vplivajo na vremenske pojave (npr. vetrove, dež, grmenje) in škodljivce, npr. pri vplivu Saturna je ob tem v razdelku »Škodlive posemelfke ftvari« zapisano: »Veliku kash, inu krot, po simi veliko mish, shita nebodo moláve, koker v' drugih Planētih, kir po Simi savolo velikiga mrasa pomerjó« (Breznik 1789: 13). Zatem je izpostavljeno še stanje rib v povezavi s posameznimi planeti, npr. zlasti postrvi, ki jih v času Saturna ne bo toliko kot sicer, čez leto pa bo rib precej, v jeseni še malo več (Breznik 1789: 13), in pojav bolezní, ki bodo prisotne pod vplivom posameznih planetov, npr. v letu Jupitra: »Jesen ferze pole, glave bolijo, inu na vranizi teshave« (Breznik 1789: 19). Zatem sta podana dva vremenska izreka v povezavi s sončnim mrkom: »GMEIN REGELZA SA VSSE LETA.« Prvi se glasi: »Aku Sonze merkne, kader shitu zvedé, toku bo malo serna, inu dragota« (Breznik 1789: 42).

Sledi razdelek hišne pratike »HISHNA PRATIKA SA VSAKI MESSEZ« (od strani 43 do 73), ki je najbolj verodostojen in najbolj uporaben poljudnostrokovni del Breznikove pratike, saj prinaša opis praktičnih napotkov za kmetovanje in potrebna opravila za vsak mesec posebej, v povezavi z letnimi časi in nekaterimi godovi svetnikov (na travniku, v sadovnjaku, na vrtu, njivi, v gozdu, hlevu, čebelnjaku ipd.) kot tudi nasvete za zdravje ljudi in živine. Ob koncu je dodano, po čem lahko že predhodno prepoznamo, kdaj bo dež (npr. v steklen kozarec s poveznjeno ruto zapremo pijavke, ki jim redno menjujemo vodo, vendar ko bo kalna, bo čez dva dni dež; Breznik 1789: 74), veter, lepo vreme, rodovitno in nerodovitno leto. Sledi »PERLOSHENJE H' VEZHNI PRATIKA«, v katerem so dodani »uporabni« nasveti (»nuzni Mitelni«, ki pa so zelo vraževrni in nestrokovni: kako pred kugo varovati ljudi, živino, druge živali (Breznik 1789: 78), npr. kako se človek pred njo varuje – med drugim posebej priporoča varovati svoja usta tako, da naj vsak da vanje košček rabarbare in naj ne hodi tešč k bolnikom, kar priporoča doktor

¹⁶ Saturn, Jupiter, Mars, Sonce, Venera, Merkur, Luna.

Herrennicus (Breznik 1789: 79), ali pa zjutraj na tešče pogoltniti ali žvečiti strok česna (Breznik 1789: 81); sledijo nasveti, kako pregnati dihurje, kako varovati svinje pred boleznijo ipd., na koncu pa dodatek v obliki vprašanj in odgovorov, kaj storiti z govedom, če je napihnjeno zaradi detelje in sveže krme (Breznik 1789: 88–93).

Baron Žiga Zois v svojem pismu Valentinu Vodniku (24. 7. 1794) najprej omeni »prat'k[o]«, s katero je po vsej verjetnosti mislil *Novo krajnsko pratiko* »za letošnje leto«, torej iz leta 1794, zatem pa Breznikovo *Večno pratiko*, v zvezi s katero pa izrazi tudi svojo kritično misel glede njene pomanjkljive strokovnosti in praznovernosti, ob tem pa nagovori Vodnika, da bi pričel s pisanjem tehtnejše pratike:

Med maloštevilnimi knjigami, ki jih tokrat pošiljam, je prat'ka za letošnje leto iz Merkove založbe; iz Egerjeve nisem mogel dobiti nobene več.

Med temi knjigami je tudi »Večna pratika« – ki pa ni doživela druge izdaje.¹⁷ Kar pravi pisec o planetih, spada vse skupaj med predsodke prejšnjih časov, in isto velja za večino receptov na koncu delca; čudim se, da so še pred nekaj leti mogli dajati občinstvu podobne reči.

Iz tega vidite, da na tem področju ni delal še nihče pred Vami. V Večni pratiki so dobra le opravila za vsak mesec, ker vsaj vsebujejo seznam teh reči. (Kos 1976: 32–33)

Med letoma 1794 in 1795 je nastalo devet Zoisovih pisem Vodniku, v katerih lahko beremo o poteku nastajanja *Velike pratike* in s kakšno zavzetostjo je Zois spremljal Vodnikovo delo. Z njegovo pomočjo je Vodnik del načrtov, o katerih je govor v tej korespondenci, tudi uresničil v treh letnikih *Velike pratike*, in sicer za leta 1795, 1796 in 1797,¹⁸ zatem pa še v več letnikih *Male pratike* (od leta 1798 do vsaj 1806) (Bošnjak 2019: 116–118).

Sklep

Razpon izdaj od prvih slovenskih koledarjev in pratik do začetka 19. stoletja kaže, da so se tovrstne periodične publikacije postopoma razvijale od preprostih koledarjev 16. stoletja preko uporabnih informativnih izdaj *Novih krajnskih pratik* s prevladujočo koledarsko vsebino. Ob koncu 18. stoletja izhajajo sočasno z Breznikovo *Večno pratiko od gospodarstva*, v kateri prevladujejo poljudne vsebine in koledarski del za kar sto let; čeprav naj bi služila boljšemu gospodarjenju na kmetih, je v njej veliko vsebine, povezane s praznoverjem. Najbolj uporabne na prehodu iz 18. v 19. stoletje s širokim poljudnostrokovnim zaledjem in tehtno zastavljene pa so bile Vodnikove izdaje *Velike* in *Male pratike*, ki so dajale možnost pridobivanja znanja na različnih področjih (poleg npr. stalnega koledarskega dela, informacij o semnjih): od kmečkega gospodarjenja, hišnih opravil, vremenskih informacij, zgodovinskih prispevkov idr. do kratkočasnega branja z Vodnikovimi kratkimi proznimi anekdotami, njegovimi pesmimi ter ugankami (Bošnjak 2019: 116–118).

¹⁷ Za celjsko izdajo *Večne pratike* leta 1791 Zois ni vedel (Stabej 1986: 54).

¹⁸ »Velika Pratika ali Kalender« (Vodnik 1795–1797).

VIRI IN LITERATURA

Josip BENKOVIČ, 1895: Slovenski koledarji in koledarniki. V 100-letni spomin prve Vodnikove in 50-letni spomin prve Bleiweisove »Nove Pratique«. *Dom in svet* 8/1. 186–187. Dostop 28. 5. 2020 na <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-DS6O2FIS>.

Blanka BOŠNJAK, 2019: Vodnik kot publicist in urednik. *Oživiljeni Vodnik: razprave o Valentinu Vodniku*. Ur. Andreja Legan Ravnika, Irena Orel, Alenka Jelovšek. Ljubljana: Založba ZRC. 115–124.

Anton BREZNIK, 1789: *Vezhna pratika od gospodarstva, v kateri je najti: koku v ,saki hishni gospodar Svoje hishne rezhi s' nuzam obrniti, te flabe leta previditi, tem naprei stojezhim nadlugam nasproti priti, inu ta perhodni zhafts po tih sedem Planetov bode soditi mogel*. V^o Lublani, Se naidejo per Joan. Frid. Egerju. Dostop 25. 4. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-796D5K83>.

France KIDRIČ, 1924: Anton Breznik in njegova »Pratika«. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 19/2. 112–116. Dostop 5. 5. 2020 na <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-EOETHK7/08fff52d-1c3e-44d4-beb2-1f30cc2e20c2/PDF>.

Janko KOS (ur.), 1976: *Marko Pohlin, Žiga Zois, A. T. Linhart, Valentin Vodnik. Izbrano delo*. Prev. Jože Stabej, Alfonz Gspan. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Nova crainska pratica, 1772. (NOVA KRAJNSKA PRATIKA. Na to prestopnu Leito. M. DCC. LXXII. V^o Lublani, per Joan Frid. Egerju). Dostop 28. 5. 2020 na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4EZD1O3Z>.

Nova crainska pratica, 1798. (NOVA KRAJNSKA PRATIKA Na tu Léjtu 1798. V^o Lublani, fe najde per Ignaz. Merku). Dostop 5. 6. 2020 na <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-SZTTKYP2/3f5c15ca-4045-4b9a-b536-f3da6309e299/PDF>.

Nova crainska pratica, 1812. (NARNOVSHI PRATIKA Sa prestopnu Lejto 1812. Lublana per Joannu Rezer). Dostop 28. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-81J8U1NU>.

Nova crainska pratica, 1815. (NOVA PRATIKA sa Lejto 1815. Natisnena v^o Lublani). Dostop 4. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-4DIQP2IH>.

Nova crainska pratica, 1818. (NOVA PRATIKA sa Lejto 1818. Natisnjena v^o Lublani per Joshefu Sassenbergu). Dostop 4. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-ZVPR862Y>.

Nova crainska pratica, 1820. (NOVA PRATIKA sa prestopno léto 1820. Natisnil v^o Lublani. N. od Kleinmajer). Dostop 5. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-SZTTKYP2/fc67414a-6f89-4747-83a7-62fd79898ac0/PDF>.

Branko REISP, 1966: Nova crainska pratica 1741. *Nova crainska pratica, na lejtu, M.DCC. XXXXI*. Spremná beseda Branko Reisp. Faksimilirana izd. [Ljubljana]: Cankarjeva založba (v Ljubljani: Ljudska pravica). Faksimile po izvodu, ki ga hrani Narodni muzej v Ljubljani. Izvirna izdaja: V^o Lublani: per Adamu Reichhard, 1741. 1–21.

– –, 1996: *VODNIKOVA velika pratika za leta 1795, 1796 in 1797*. Faksimilirana izdaja. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Slovenski biografski leksikon. Dostop 28. 4. 2020 na <https://www.slovenska-biografija.si/>.

Jože STABEJ, 1961: Od kdaj in od kod imamo slovensko kmečko pratiko. *Slovenski etnograf* 14/5, 59–66. Dostop 28. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UMPAHBNM>.

– –, 1986: *Prava stoletna pratika in njena zgodovina*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.

Primož TRUBAR, 1582: *Ta slovenski kolendar kir vselej terpi*. Tübingen. Dostop 30. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-P23ZYWWR>.

Luka VIDMAR, 2003: Kritični prevod Biblioteke Kranjske. *Marko Pohlin: Kraynska grammatika: Bibliotheca Carnioliae: Znanstvenokritična izdaja*. Ur. Jože Faganel. Ljubljana: Založba ZRC. 433–584.

Jonatan VINKLER (ur.), 2012: *Zbrana dela Primoža Trubarja, 8. Primož Trubar, Tiga Noviga testamenta ena dolga predgovor (1557), En register, ena kratka postila (1558)*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. Dostop 30. 4. 2020 na <https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-142-0>.

Valentin VODNIK, 1795–1797: *Velika Pratika ali Kalender*. Dostop 21. 5. 2020 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-EUW8JRS8>.

NOVA KRAJNSKA AND BREZNIK'S STOLETNA PRATIKA

The almanac (in addition to the calendar) was among the first secular publications or periodicals in the Slovenian language. It contained calendar data, usually weather forecasts, and later only educational and layman-professional compositions, and was intended to improve knowledge and economic life. The first Slovenian almanac, *Nova krajnska pratika*, was regularly published under this title (and with minor changes in the title), mostly in the second half of the 18th century and in the first half of the 19th century, but the first preserved edition dates from 1741. Due to its simplicity and informativeness, it reached an exceptional number of readers for that time, as around 1794 it sold about 20,000 copies (Reisp 1996: 18). It is one of the first Slovene periodicals of a secular nature, which had an educational and practical purpose and was intended primarily for the peasant population.

Naming with the adjective “nov_a” (i.e. “new”) appears in calendars and almanacs after the Gregorian calendar renewal in 1582 to distinguish it from the old Julian calendar (Stabej 1961: 61). Some examples of *Nova krajnska pratika* have been reviewed of different years, e.g. for 1772 and between 1797 and 1820. The preserved specimens are in size, scope, content and sections very similar, while the minor differences are of formal nature, e.g. the use of Roman numerals for the year on the cover in older editions, but they differ more in individual content additions, as some later editions have added riddles to the first pages of the sections for each month separately.

The next almanac from the 18th century is *Večna pratika od gospodarstva* by Anton Breznik, which was first published in 1789 and is considered to be the first real economic almanac in the Slovenian language. Its content is more extensive and richer than the *Nova krajnska pratika*, it was created according to German templates, it also contains the author's preface and is divided into three parts. The first set presents seven planets, as they roughly determine the weather in the year they rule. The foreword is first followed by a table for a hundred years with all the planets listed for each year, which are arranged in the same order every seven years, and then continues with the various managing guidelines. This almanac was printed in a single editorial office in Ljubljana, Celje and Maribor, which contributed to its wider accessibility to readers.